

*Disease Management

เยื่อหุ้มสมองอักเสบ

นพ. เมธี วงศ์ศิริสุวรรณ

การเสียชีวิตอย่างกะทันหันของนักศึกษาไทยที่ไปเรียนต่อต่างประเทศเมื่อกลางเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ได้กลายเป็นข่าวหน้าหนึ่งบนหน้าหนังสือพิมพ์ และเป็นหัวข้อข่าวหลักทางสถานีโทรทัศน์หลายช่อง เนื่องจากเธอเสียชีวิตในเวลาที่รวดเร็วมาก คือ ภายในเวลาไม่กี่วันหลังจากป่วย แม้ว่าญาติจะพยายามจะนำกลับมารักษาต่อในประเทศไทย แต่ก็ไม่ทันการณ์ เพราะตัวผู้ป่วยไม่อาจต่อสู้กับโรคร้ายดังกล่าวได้ ซึ่งตามข่าวคือ “โรคเยื่อหุ้มสมองอักเสบ” นั่นเอง

เยื่อหุ้มสมองคืออะไร

เราทราบกันดีว่า ภายใต้อะโหลกศีรษะ จะมีอวัยวะสำคัญบรรจุอยู่ คือ “สมอง” ด้วยเหตุที่สมอง เป็นเสมือนศูนย์รวมการสั่งการของร่างกายและอวัยวะทั้งหมด คล้ายๆ กับ CPU ของเครื่องคอมพิวเตอร์ ดังนั้นหากเกิดความผิดปกติขึ้นกับสมอง ร่างกายก็จะสูญเสียการควบคุม นั่นอาจหมายถึงการหมดสติ และเสียชีวิตในที่สุด

สมองของคนเรานั้นจะมีลักษณะค่อนข้างอ่อนนุ่มคล้ายๆ กับค้ำเท้าเหวี่ยงที่เรารับประทาน ดังนั้นสมองจึงจำเป็นต้องมีเยื่อหุ้มสมองที่เรียกว่าเยื่อหุ้มสมอง (buffer) มีไว้ให้แรงที่มากกว่าจะทำต่อศีรษะส่งผ่านกะโหลกศีรษะเข้าสู่สมองได้โดยตรง ระบบกันกระเทือนดังกล่าวก็คือ “น้ำหล่อสมอง” หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “น้ำไขสันหลัง” น้ำดังกล่าวจะหล่อเลี้ยงอยู่ทั้งรอบๆ สมองและภายในเนื้อสมอง เมื่อมีแรงมากระแทกที่ศีรษะและส่งผ่านมาที่กะโหลกศีรษะ แรงกระแทกส่วนหนึ่งจะถูกดูดซับโดยน้ำที่หล่อเลี้ยงสมอง ก่อนจะส่งผ่านไปยังสมอง ทั้งหมดนี้ทำให้สมองสามารถป้องกันตนเองจากแรงกระแทกได้ระดับหนึ่ง การที่น้ำหล่อสมองจะสามารถป้องกันเนื้อสมองได้ โดยไม่มีการรั่วไหลออกไปภายนอกกะโหลกศีรษะ จึงจำเป็นต้องมีเนื้อเยื่อที่ทำหน้าที่คอยกักเก็บน้ำดังกล่าวไว้ เนื้อเยื่อดังกล่าวก็คือ “เยื่อหุ้มสมอง” (meninges) นั่นเอง

โดยสรุปแล้ว เยื่อหุ้มสมองก็คือแผ่นเนื้อเยื่อที่โอบอุ้มอยู่รอบๆ สมองและคอยกักเก็บน้ำหล่อสมองไว้ทำให้เกิดการรั่วไหลออกไปภายนอก ในขณะที่เดียวกัน เนื้อเยื่อแผ่นนี้ก็คอยป้องกันมิให้เชื้อโรคที่อยู่ภายนอกส่งล้าเข้ามาถึงสมองที่อยู่ภายในอีกด้วย

การอักเสบของเยื่อหุ้มสมอง

ในบางสภาวะ เยื่อหุ้มสมองจะเกิดการอักเสบได้ คล้ายๆ กับการอักเสบหรือการติดเชื้อของอวัยวะอื่นๆ ทั้งร่างกาย การอักเสบมักเกิดจากการติดเชื้อของร่างกายผ่านทางช่องทางอื่น เช่น การติดเชื้อในกระแสเลือด การติดเชื้อในปอด การติดเชื้อทางเดินหายใจ เป็นต้น เมื่ออวัยวะดังกล่าวเกิดการติดเชื้อ และมีการลุกลามเข้าสู่เยื่อหุ้มสมอง ก็จะมีอาการการเกิดภาวะ “เยื่อหุ้มสมองอักเสบ” (meningitis) ซึ่งถือว่าเป็นภาวะเร่งด่วนในทางการแพทย์ เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีการติดเชื้อของเยื่อหุ้มสมอง การติดเชื้อดังกล่าวย่อมสามารถส่งผ่านเข้าไปสู่น้ำหล่อสมองและสมองได้ในที่สุด ผลที่ตามมาก็คือ การเกิดภาวะ “สมองอักเสบ” (encephalitis) หรือภาวะ “ฝีในสมอง” (brain abscess)

แม้โรคเยื่อหุ้มสมองอักเสบจะเป็นภาวะรุนแรงเร่งด่วนทางการแพทย์ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ภาวะเยื่อหุ้มสมองอักเสบมีได้เกิดขึ้นโดยง่าย โดยส่วนหนึ่งของผู้ป่วย จะมีภาวะเยื่อหุ้มสมองอักเสบตามหลังภาวะกะโหลกศีรษะแตก (เช่น อุบัติเหตุ) ซึ่งทำให้มีการฉีกขาดของเยื่อหุ้มสมองตามมา หรืออีกกลุ่มอาจเกิดขึ้นเมื่อผู้ป่วยอยู่ในภาวะที่ร่างกายอ่อนแอ ภูมิคุ้มกันร่างกายผิดปกติไม่สามารถต่อสู้กับเชื้อโรคได้ ทำให้เกิดการติดเชื้อลุกลามเข้าสู่เยื่อหุ้มสมอง โดยเชื้อโรคที่ทำให้เกิดภาวะเยื่อหุ้มสมองอักเสบมักเกิดจากเชื้อแบคทีเรีย ส่วนที่เหลืออาจเกิดจากการติดเชื้อไวรัส ซึ่งมี ความรุนแรงน้อยกว่าการติดเชื้อแบคทีเรีย

กลุ่มเสี่ยง

การอักเสบของเยื่อหุ้มสมองสามารถเกิดได้ทั้งในเด็กเล็ก เรื่อยไปจนถึงผู้ใหญ่ โดยในเด็กหากเป็นแล้วอาการมักรุนแรงมากกว่าในผู้ใหญ่ ทำให้โรคนี้อัตราการเสียชีวิตหรือพิการสูงกว่าโรคอื่น นอกเหนือจากคนปกติที่สามารถติดเชื้อได้แล้ว ผู้ป่วยที่มีภาวะร่างกายอ่อนแอ เช่น ป่วยด้วยโรคหัวใจ หรือโรคที่ต้องใช้ยากภูมิคุ้มกันของร่างกาย ก็สามารถป่วยเป็นโรคนี้อัตราที่สูงกว่าคนปกติ

อาการของโรค

อาการเริ่มแรกมักมาด้วยอาการคล้ายหวัดธรรมดา ทำให้โรคนี้น่าต่อการวินิจฉัยในระยะแรก รวมถึงทำให้ผู้ป่วยส่วนใหญ่มักใช้วิธีการรักษาตนเอง เพราะเข้าใจว่ากำลังจะเป็นหวัด ต่อเมื่อมีอาการอันเนื่องมาจากเยื่อหุ้มสมองระคายเคือง จึงจะวินิจฉัยได้ง่ายขึ้น อาการจำเพาะของโรคนี้นี้ คือ “คอแข็ง” ซึ่งแพทย์จะเรียกว่า “Stiff neck” โดยผู้ป่วยจะมีอาการเจ็บตึงที่ต้นคอบริเวณท้ายทอย อาการนี้จะเด่นชัดเมื่อให้ผู้ป่วยก้มคอ ซึ่งผู้ป่วย

จะทำได้ หรือเมื่อพยายามทำแล้วจะปวดท้ายทอยหรือต้นคออย่างรุนแรง ทำให้ไม่ยอมก้มคอ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “คอแข็ง” นั่นเอง

โดยอาการคอแข็งดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากการติดเชื้อในระบบประสาท ซึ่งทำให้มีอาการคล้ายๆ กับการติดเชื้อทั่วไป เช่น มีไข้สูง ปวดศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน มีผื่นขึ้นตามตัว สับสน ซึม ง่วงหลับ ชัก บางรายมีอาการตาไม่สู้แสง ซึ่งเมื่อนำเอาอาการเหล่านี้ไปรวมกับการตรวจพบอาการ “คอแข็ง” ดังกล่าว จะทำให้การวินิจฉัยโรคนั้นง่ายขึ้น

กรณีที่แพทย์มีความสงสัยว่าผู้ป่วยที่เข้าข่ายการติดเชื้อเยื่อหุ้มสมองอักเสบ นอกเหนือการเจาะเลือดทั่วไปแล้ว แพทย์มักจะขออนุญาตผู้ป่วยหรือญาติเพื่อทำการตรวจพิเศษอย่างหนึ่ง คือ “การเจาะหลัง” หรือในภาษาแพทย์เรียกว่า “lumbar puncture, LP” โดยเหตุผลจำเป็นที่ต้องทำการเจาะหลังก็คือ เพื่อนำเอาน้ำไขสันหลัง (น้ำหล่อสมอง) ออกมาตรวจทางห้องปฏิบัติการ ว่ามีการติดเชื้อของเยื่อหุ้มสมองจริงหรือไม่ และหากเป็นการติดเชื้อจริง เชื้อดังกล่าวคืออะไร และตอบสนองต่อยาปฏิชีวนะหรือไม่ อย่างไร ขึ้นตอนการเจาะหลังก็จะคล้ายๆ กับกรณีที่แพทย์ทำการเจาะหลังเพื่อให้ยาชาในสตรีที่กำลังจะคลอดบุตร หรือในผู้ป่วยที่เข้ารับการผ่าตัดร่างกายส่วนล่าง เช่น ผ่าตัดไส้ติ่ง ผ่าตัดตามกระดูกขา เป็นต้น แต่แทนที่แพทย์จะฉีดยาชาเข้าไป แพทย์จะนำเอาน้ำไขสันหลัง (น้ำหล่อสมอง) ออกมาแทน

การป้องกันโรค

เนื่องจากโรคนี้น่าจะมีสาเหตุมาจากการติดเชื้อ ซึ่งเป็นได้ทั้งแบคทีเรีย ไวรัส หรือเชื้อรา ในบางกรณีจึงอาจกล่าวได้ว่า โรคนี้น่าจะเป็นโรคติดต่อแบบหนึ่ง ซึ่งการรักษาที่ดีที่สุด คือ การป้องกันมิให้ร่างกายได้รับเชื้อโรคเหล่านี้ผ่านจากอวัยวะอื่นเข้าสู่เยื่อหุ้มสมองนั่นเอง โดยการดูแลสุขภาพให้แข็งแรง ในบางกรณีโรคนี้อาจถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของโรคระบาดที่ต้องรายงานหน่วยงานราชการโดยเร่งด่วน เช่น การเกิดภาวะไขสันหลังอักเสบจากเชื้อไวรัสที่ผ่านทางสุกร(พาหะ) ซึ่งในทางการแพทย์เรียกว่า Japanese encephalitis หรือ JE อีกตัวอย่างที่เคยเป็นข่าวดังในประเทศไทยเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาคือ โรคไขกัฟหลังแอน หรือ “มฤตยูดำ” ซึ่งระบาดในประเทศไทย เพราะผู้ป่วยมักเสียชีวิตภายในเวลาไม่กี่วัน โรคไขกัฟหลังแอนนี้ก็เกิดจากการติดเชื้อแบคทีเรีย และเชื้อนี้บางส่วนลุกลามเข้าสู่สมองผ่านทางกระแสโลหิต ส่งผลให้เกิดภาวะเยื่อหุ้มสมองอักเสบร่วมกับภาวะสมองอักเสบในเวลาไล่เลี่ยกัน และมักลงเอยด้วยการเสียชีวิต แบบที่แม้แต่แพทย์เองก็ยังไม่อาจวินิจฉัยไม่ได้เลย จนกระทั่งได้รับทราบผลการชันสูตร

อีกภาวะหนึ่งที่น่าจะไปสู่การติดเชื้อของเยื่อหุ้มสมองและเป็นภาวะที่ป้องกันได้ คือ การเกิดภาวะเยื่อหุ้มสมองอักเสบอันเนื่องมาจากเชื้อไวรัส haemophilus influenzae ซึ่งสามารถป้องกันได้ในกรณีที่เกิดการระบาดด้วยการฉีดวัคซีน Hib vaccine

การรักษา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า โรคนี้อาจเป็นภาวะเร่งด่วนทางการแพทย์ ในรายที่แพทย์สงสัยว่ามีการอักเสบของเยื่อหุ้มสมอง แพทย์มักไม่รอผลยืนยันทางห้องปฏิบัติการ แต่จะเริ่มรักษาทันทีด้วยการให้ยาปฏิชีวนะแบบครอบคลุมกว้าง หรือในบางกรณีอาจให้ยาจำพวกสเตียรอยด์ร่วมด้วย เพราะการเริ่มต้นการรักษาที่รวดเร็วถือเป็นหัวใจสำคัญในการเพิ่มอัตราการรอดชีวิต รวมทั้งการลดภาวะแทรกซ้อนของโรคที่อาจตามมาหลังการอักเสบของเยื่อหุ้มสมอง เช่น ชัก สมอของขาดออกซิเจน ความพิการถาวร หูตึง หรือแม้แต่ภาวะปัญญาอ่อน

อย่าลืมว่า หากท่านพบคนที่ท่านรักมีอาการคล้ายไข้หวัด ปวดศีรษะรุนแรง (ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะพูดคล้ายๆ กันว่า ปวดหัวคล้ายหัวจะระเบิด หรือไม่เคยปวดหัวรุนแรงแบบนี้มาก่อนในชีวิต) ร่วมกับอาการคอแข็งดังกล่าว ควรรีบพาไปพบแพทย์โดยเร็วที่สุด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งแพทย์ทางระบบประสาท) และอย่าลืมเน้นย้ำกับแพทย์ว่าผู้ป่วยมีอาการเจ็บตึงที่ต้นคอร่วมด้วย เพราะอาจเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้คนที่ท่านรักได้รับการรักษาอย่างทันที่

นอกจากนี้การดูแลตนเองและคนรอบข้างด้วยการหลีกเลี่ยงการสัมผัสกับผู้ป่วยโดยตรง เช่น การใส่หน้ากากอนามัย การไม่จับต้องสารคัดหลั่ง เช่น น้ำมูก น้ำลาย ซึ่งหมายถึงรวมถึงการใช้ชามจานหรือภาชนะร่วมกัน เหล่านี้ถือเป็นขั้นตอนสำคัญในการป้องกันตัวเอง เพราะโรคนี้อาจเป็นโรคติดต่อร้ายแรงได้ในบางกรณี สำหรับผู้ดูแลสถานศึกษา หรือสถานที่ที่มีคนหมู่มากรวมกันอยู่ เช่น หอพัก ค่ายทหาร จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรายงานการเกิดโรคนี้นี้ให้กับเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทราบโดยเร็ว เพื่อหาทางป้องกันอย่างรีบด่วน ก่อนที่จะกลายเป็นโรคระบาดรุนแรง